

MUSTAQIL O‘QUV TOPSHIRIQLARI ASOSIDA ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARINI TASHKIL ETISH

Shermatova Sevara Shavkatovna

Toshkent amaliy fanlar universiteti magistranti

e-mail: ssshermatova@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada 2019-yilning 8-oktabridagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son Farmoni asosidagi muhim dasturilamal hujjatda “...oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini bosqichma-bosqich kreditmodul tizimiga o‘tkazish” masalalari vazifa qilib qo‘yilganligiga qaratilgan bo‘lib, ta’lim tizimini samaradorligini o‘qituvchi saviyasi, talaba ehtiyoji, o‘quv adabiyotlari mazmuni hamda mustaqil ta’limni shakllantirishga qaratilgan infratuzilma bevosita ta’minlab beradi. Maqolada talaba mustaqil ishini tashkil, nazorat qilish va baholash tartibi to‘g‘risida”gi Nizomga asosan ishlab chiqilgan bo‘lib, bunda talabalarning Ozbek tili fanidan mustaqil ishlarni tashkil etish, nazorat qilish va baholash tartiblari keltirilgan. O‘zbek tili fanidan mustaqil ishlarning maqsadi – amaliy mashg‘ulotlar davomida olingan bilim va ko‘nikmalarni yanada mustahkamlash va takomillashtirishdan iborat. Bunda fan o‘qituvchisi tomonidan ishlab chiqilgan mustaqil ta’lim topshiriqlari dars mashg‘ulotlari mavzusidan kelib chiqqan bo‘lib, ko‘tarilgan mavzular talabalarga loyiha ishlarini amalga oshirish va taqdimotlar (slyayd, hisobot, muammoli vaziyat va h.z.) tayyorlashlariga, yuklatilgan mavzularga ijodiy yondoshishlariga imkon yaratishi, hamda har 4 ko‘nikma va malaka (o‘qish, yozish, tinglab tushunish va gapirish) ni o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: Adabiy ta’lim, ta’lim mazmuni, ish daftari, bilim, ko‘nikma, savol, topshiriq va malakalar.

KIRISH

“Har birimiz Davlat tiliga bo‘lgan e’tiborni mustaqillikka bo‘lgan e’tibor deb, Davlat tiliga ehtirom va sadoqat deb bilishimiz, shunday qarashni hayotimiz qoidasiga aylantirishimiz kerak. Bu oliyjanob harakatni barchamiz o‘zimizdan, o‘z oilamiz va jamoamizdan boshlashimiz, ona tilimizga, urf-odat va qadriyatimizga hurmat, Vatanga mehrimizni amaliy faoliyatda namoyon etishimiz kerak.”

Shavkat Mirziyoyev

O‘zbek tili eng avvalo, O‘zbekistonda yashaydigan barsha uchun davlat tilidir. O‘zbekiston Respublikasining Davlat tiliga e’tiborni kuchaytirish yo‘lidagi sa’y-harakatlari, o‘zbek tilini rivojlantirish, uning mavqeini oshirishga qaratilgan Qonun va qarorlar (“Davlat tili haqidagi Qonun”ning 30 yilligini munosib nishonlash to‘g‘risidagi qarori 04.10.2019 y., O‘zbekiston Respublikasi ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksning 42-moddasiga ko‘ra “Davlat organlari va tashkilotlarida ish yuritishda davlat tili haqidagi Qonun hujjatlari talablariga rioya etmaslik bo‘yicha qabul qilingan qonun 25.04.2020y.) chiqarildi. Ushbu qarorlar ijrosini ta’minlash maqsadida mustaqil ta’lim topshiriqlari yuzasidan o‘quv-uslubiy qo‘llanma ishlab chiqildi.

Maqola manbasi ta’lim tizimini samaradorligini o‘qituvchi saviyasi, talaba ehtiyoji, o‘quv adabiyotlari mazmuni hamda mustaqil ta’limni shakllantirishga qaratilgan infratuzilmani bevosita ta’minlab beradi. Ilg‘or kadrlarni tayyorlash, ularni mehnat bozori talablariga muvofiq raqobatdoshligini oshirish, ijodiy fikrlaydigan mutaxassislarni yetishtirish o‘quv dargohlarida yo‘lga qo‘yilgan ta’lim berish jarayoni bilan chambarchas bog‘liq. Kredit-modul tizimi zamonaviy ta’limning eng takomillashgan shakli sanaladi. Kredit-modul tizimiga ko‘ra o‘quv mashg‘ulotlari

shaxsga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyalari va talabaning mustaqil o'qib o'rganishiga asoslanadi. Kredit-modul tizimida talabalar mustaqil ishining ikki turi ajratiladi: - auditoriyada – bu bevosita o'qituvchi rahbarligida bajariladigan mustaqil ishlar; - auditoriyadan tashqari – o'qituvchi tomonidan berilgan, lekin uni ishtirokisiz talaba tomonidan bajariladigan mustaqil ishlar. Talabalarining auditoriya va auditoriyadan tashqari mustaqil ishlari mazmuni o'quv fani ishchi dasturida ko'rsatilgan, tavsiya etilayotgan o'quv topshiriqlari asosida belgilanadi.[1]

Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular:

- dars mashg'ulotlarda berilgan matnlar va boshqa og'zaki mavzular yuzasidan qo'shimcha materiallarni mustaqil yoki guruhlar bilan o'rganish, tahlil qilish, ular asosida taqdimotlar yaratish;
- yozuv - mashg'ulotlarda yoritilgan mavzular asosida berilgan yozma ishlarni amalga oshirish va unda o'z fikrlarini yozma bayon etish, turli erkin mavzularda esselar yozish;
- tinglab tushunish – o'qituvchi tomonidan belgilangan audio yoki video materiallarga o'z fikrini bildirish;
- gapirish – mavzular bo'yicha tayyorlangan taqdimotlarni og'zaki taqdim etish, savol-javoblarda ishtirok etish, turli mavzularda, ya'ni siyosiy, ijtimoiy va ma'naviy-ma'rifiy mavzularda suhbat qurish va fikr bildirish.

O'quvchi yoshlar O'zbek tilida nutq tovushlari va so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish, o'zbek tilida sintaktik va grammatik jihatdan to'g'ri gap tuza olish, bog'lanishli matn tuzish va fikrlarini o'zbek tilida bayon qila olishni bilishi kerak. Og'zaki va yozma nutqda o'zbek tilining grammatik qoidalarini qo'llay olishi, mavzu bo'yicha o'zbek tilida maqola, risolalar tayyorlashda lug'atlardan foydalana olishi, so'zlarni o'rinli qo'llay olishi, o'qish va keyingi mehnat faoliyatida o'zbek tilida muloqotga kirisha olishi, yetarli og'zaki va yozma savodxonlikka ega bo'lishi lozim.

"Ta'lim to'grisida"gi qonun talabalaridan kelib chiqib yangi davlat ta'lim standartlari muvofiq keladigan, o'quv rejasidagi "Mustaqil ish" uchun ajratilgan soatlardan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan uslubiy qo'llanmalarni yaratish va mavjudlarini yanada takomillashtirish zarur. Ularda mazkur dars mashg'ulotlarida tayyorgarlik ko'rish va o'tkazishda talabaning manfaati, uni rag'batlantirish yo'llari o'z yechimini topgan bo'lishi va buni talaba shaxsan juda yaxshi his qilmog'i lozim. Buning uchun o'z navbatida, pedagogning tajribali, bilimli, o qalbiga yo'l topa olishdek mahorati bo'lishi talab etiladi.

Avvalo, shunday savol tug'iladi:

talabalarining mustaqil ishi, deganda nimani tushunish kerak?

talabalarining mustaqil ishi qanday ko'rinishlarda bo'ladi va qanday shakllarda amalga oshiriladi?

Bizningcha, o'quvchi bajaradigan mustaqil ishlarning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: - yangi bilimlarni mustaqil tarzda puxta o'zlashtirish ko'nikmalariga ega bo'lish; kerakli ma'lumotlarni izlab topishning qulay usullari va vositalarini aniqlash; axborot manbalari va manzillaridan samarali foydalanish; an'anaviy o'quv va ilmiy adabiyotlar, me'yoriy hujjatlar bilan ishlash; elektron o'quv adabiyotlar va ma'lumotlar banki bilan ishlash; internet tarmog'idan samarali foydalanish; berilgan topshiriqning ratsional yechimini belgilash; ma'lumotlar bazasini tahlil etish; topshiriqlarni bajarishda tizimli va ijodiy yondoshish; ishlab chiqilgan yechim, loyiha yoki g'oyani asoslash va mutaxassislar jamoasida himoya qilish.

Ona tili va adabiyot darslarida talabaning mustaqil ishini samarali tashkil etish ta'lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Mustaqil ishini rejalashtirish va amalga oshirish jarayonida bir qator metodik talab va mezonlarga amal qilish zarur.

Avvalo, ona tili fanining har bir mavzusi bo'yicha auditoriyada to'liq yoritilmaydigan qismlar aniqlanib, ushbu bo'limlar mustaqil o'rganish uchun mo'ljallanishi lozim. Bunda talabalar faqat adabiyotlarni konspekt qilish bilan cheklanmasdan, berilgan materialni mustaqil o'qish, tahlil qilish va mazmunini og'zaki yoki yozma shaklda ifodalashga yo'naltirilishi maqsadga muvofiqdir. Bu jarayon talabalarda mustaqil fikrlash va nutq madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, mustaqil ishini tashkil etishda talabalarining unga sarflaydigan vaqti hisobga olinishi zarur. Mustaqil ish hajmi talabaning uni real bajarish imkoniyatiga mos bo'lishi kerak. Masalan, bitta betlik matnni o'qib, uning mazmunini anglash va og'zaki bayon etish uchun o'rtacha 15–20 daqiqa vaqt talab etiladi. Shunga ko'ra, og'zaki hisobot shaklida bajariladigan mustaqil ishlar

uchun talabalarga 8–9 betlik material tavsiya etilishi mumkin.

Uchinchidan, har bir mustaqil ish topshirig'ini berishda o'qituvchi aniq didaktik maqsadni belgilashi lozim. Ya'ni, "Ushbu topshiriq orqali qanday bilim, ko'nikma va kompetensiyalar shakllantiriladi?" degan savolga aniq javob berilishi talab etiladi. Mavzuning maqsadi oldindan aniqlangan taqdirdagina mustaqil ish talabalarining bilimini chuqurlashtirish, ijodiy va tahliliy faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shu tarzda tashkil etilgan mustaqil ishlar ona tili va adabiyot fanini o'qitishda ta'lim samaradorligini oshirishga hamda talabalarni faol o'quv jarayoniga jalb etishga imkon yaratadi. Pedagog mustaqil ishlarining shakllari ona tili va adabiyot darslarida turli xil o'quv faoliyatlarini qamrab olib, talabaning bilimini mustahkamlash, ijodiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Jumladan, matn asosida savol-javoblar tuzish, reja va konspekt yozish, grammatik tahlil, mashq va testlar bajarish ona tili darslarida keng qo'llaniladi. Adabiyot darslarida esa asar mazmunini mustaqil tahlil qilish, qahramonlarga tavsif berish, ijodiy insho va esse yozish, sahnalashtirish, munozara va taqdimotlar tayyorlash kabi shakllar samarali hisoblanadi. Shuningdek, lug'at bilan ishlash, referat va loyiha ishlari, internet manbalaridan foydalanib topshiriqlar bajarish ham mustaqil ishlarning muhim ko'rinishlaridan bo'lib, ular o'quvchilarda mas'uliyat, mustaqillik va o'zini o'zi rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Talaba mustaqil ishini nazorat qilish. Talaba mustaqil ishini nazorat qilish o'qituvchi tomonidan amalga oshiriladi, o'qituvchi tomonidan baholanadi va natijasi talabaning umumiy reytingi kiritiladi.

Dars mashg'ulotda o'qituvchi talabalarga ko'rsatilgan mavzu bo'yicha mustaqil ishning bajarish muddatini belgilab berishi kerak. Shu bilan bir qatorda dars mashg'ulot darsi olib boruvchi o'qituvchi talabalarining mustaqil ishni bajarishi uchun kerak bo'lgan adabiyotlar bilan ta'minlanganligini nazorat qilib borishi lozim. Talaba tomonidan mustaqil ishning qanday darajada bajarayotganligiga o'qituvchi mas'ul hisoblanadi. Buning uchun, o'qituvchining qo'lida har bir talabaning mustaqil ishni qanday bajarayotganligi nazorat qilib borishi kerak. Talaba mustaqil ishni o'z vaqtida topshirmagan (bajarmagan) bo'lsa, navbatdagi mustaqil ishni bajarishiga ruxsat bermaydi. Har bir talabaning o'quvchi rejada ko'rsatilgan mustaqil ishni bajarishi majburiy.

Mustaqil ishni baholash mezonlari. Talabalarining mustaqil ish bo'yicha o'zlashtirishlarini baholash semestr davomida muntazam ravishda olib boriladi. Mustaqil ishga belgilangan ballar quyidagi holatlarga qo'yiladi: talabaning faolligi va davomati, fan bo'yicha asosiy manbalarni konspektlashtirish, dolzarb mavzular bo'yicha referatlar yozish, ilmiy tezis va maqolalar tayyorlash ko'rsatkichlari bilan baholanadi

XULOSA

Bizningcha, talaba bajaradigan mustaqil ishlarning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: - yangi bilimlarni mustaqil tarzda puxta o'zlashtirish ko'nikmalariga ega bo'lish; kerakli ma'lumotlarni izlab topishning qulay usullari va vositalarini aniqlash; axborot manbalari va manzillaridan samarali foydalanish; an'anaviy o'quv va ilmiy adabiyotlar, me'yoriy hujjatlar bilan ishlash; elektron o'quv adabiyotlar va ma'lumotlar banki bilan ishlash; internet tarmog'idan samarali foydalanish; berilgan topshiriqning ratsional yechimini belgilash; ma'lumotlar bazasini tahlil etish; topshiriqlarni bajarishda tizimli va ijodiy yondoshish; ishlab chiqilgan yechim, loyiha yoki g'oyani asoslash va mutaxassislar jamoasida himoya qilish. O'quvchining vaqt byudjeti auditoriyada va auditoriyadan tashqarida bilim olishga sarf qilgan vaqtdan tashkil topadi. Auditoriyadagi vaqtida talaba o'qituvchining darslarida bevosita muloqotda bo'ladi, mashqlarni bajaradi. Masofaviy ta'lim jarayonining asosini mustaqil ta'lim tashkil qilganligi uchun ham talabalarda ijodiy tafakkur rivojlanib boradi. Masofaviy ta'limda o'quv jarayonining muddati qat'iy belgilanmaydi. Nazorat ishlari bajarish va javob yo'llashni talaba mustaqil, o'ziga qulay vaqtda bajaradi. Ushbu holat masofaviy ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Aytish mumkinki, e-maktab nazoratini (sinf va sinfdandan tashqari) o'z ichiga olganligi, ta'lim jarayonida o'qilgan soatlar miqdorini emas, balki erishilgan natijani ko'rsatib beruvchi tilda og'zaki nutq hisoblanishi sababli ham ta'lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga molikdir. Mustaqil ishlarni berish e-maktab tizimida

joriy qilinishini o'rganish, tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, uning turli dunyo mamlakatlarida o'ziga xos bo'lgan xususiyatlari mavjud. Mustaqil ishni onlayn tarzda e-maktab tizimida berish maqsadga muvofiqligi va samaradorligi ko'pgina dunyo mamlakatlarining ta'lim sistemasida keng tarqalganligida ko'rinmoqda, chunki, ta'lim dasturlari yo'nalishlarining taraqqiy etishi talabalarning bilimni mustaqil o'zlashtirishi va mustaqil ishlash ijodiy faoliyat darajasini oshirishiga imkoniyat yaratadi, demak, ta'lim sifati to'liq oshadi, sinfdan tashqaridagi vaqtida talaba darsga tayyorlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbek tilining imlo lug'ati. "O'qituvchi", Toshkent, 2005.
2. Aminov M., Madvaliyev A. va boshqalar. Ish yuritish, "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" nashriyoti. Toshkent, 2014.
3. Mahmudov N., Rafiyev A., Yoldoshev I. Nutq madaniyati va davlat tilida ish yuritish. (Darslik)-Cho'lpon, Toshkent, 2013.
4. G'afforov N.N. Davlat tilida ish yuritish (o'quv qo'llanma). "O'zkitobsavdonashriyoti", Chirchiq, 2021.
5. G'afforov N.N Alisher Navoiy "Xamsa"sida so'fiylar obrazi. Monografiya. "Ta'lim". Toshkent. 2017 yil
6. Boltayeva. I. Jismoniy tarbiya va sport atamalarining izohli lug'ati (o'quv qo'llanma). "LESSON PRESS", Toshkent, 2020 yil.
7. Boltayeva I., Ayxodjayeva M. O'zbek tili (o'quv qo'llanma). Toshkent, "LESSON PRESS", 2020 yil .
8. Boltayeva I. O'zbek tili darslarida yordamchi so'zlarning o'qitilishi (uslubiy qo'llanma) "O'zkitobsavdonashriyoti", Chirchiq, 2021.